

29/6

URSÄKT FÖR HITLER

DEN ENGELSKE historikern A J P Taylor är en omstridd författare, prisad av några och missaktad av andra. Han är intelligent, elegant och framför allt extravagent. Han tycks söka efter villomeningar att avslöja, men när han finner dem går han så aggressivt fram att följden blir överdrivna generaliseringar av motsatt art. Ett gott exempel är hans bok om engelsk utrikesdebatt under senare tid, "The Trouble Makers", där inte ens den briljanta stilen kan försona läsaren med de extrema och ohållbara tolkningarna.

Hans senaste bok, *The origins of the second world war* (Hamilton, 25 sh.), är likaså en källa både till nöje och irritation; i England har den väckt ett visst uppseende och blivit omväxlande beundrad och nedgjord. Enligt min mening innehåller den mycket av intresse, även om synpunkterna gärna drivs över det rimliga gräns. Tiden är inne, förklarar Taylor, att vetenskapligt behandla andra världskrigets förhistoria. Detta problem har behandlats mycket mindre än det första världskrigets orsaker och utbrott under motsvarande tid efter freden, detta av skilda skäl, framför allt den allmänna tendensen att helt enkelt skjuta skulden på Hitler. Att vänta tio eller femton år med att utreda saken är inte lönt; det är osannolikt att väsentliga nya fakta kommer fram, och det är möjligt att en del erfarenheter och uppgifter sjunker i glömska.

Redan av Taylors inledande anmärkningar framgår att boken i viss mån blir inte en apologi för Hitler, långt därifrån, men ett försök att visa felaktigheten i föreställningen om Hitlers och över huvud diktatorernas överväldigande skuld. Jag tar upp några huvudpunkter i den tankegången, den centrala i boken och den mest angripna i den engelska debatten.

Man har spekulerat om orsakerna till Hitlers regeringsbildning, förklarar Taylor, men i själva verket "utnämndes Hitler till kansler av president Hindenburg i strängt konstitutionell ordning av solida demokratiska skäl"; han "och hans nationella allierade kunde uppbära en majoritet i riksdagen". Det första av dessa påståenden är vilseledande och det andra direkt felaktigt; nazisterna och de tysknationella fick inte majoritet förrän efter de i högst tvivelaktig ordning hållna valen i mars. Med liknande halvt undvikande och halvt skeva formuleringar hävdar Taylor att det inte var något så nytt och märkvärdigt med Hitlers utrikespoli-

Engelsmannen A J P Taylor (bilden) har i dagarna givit ut en bok om orsakerna till andra världskriget. Den recenserar här av Herbert Tingsten.

... från önskan en successiv revision av Versaillesfreden precis som andra tyska politiker (till exempel Stresemann) och som många engelsmän, amerikaner och till och med fransmän, han fantiserade om expansion i ordalag som mötte "i varje österrikiskt kafé och varje tysk ölkällare", han glorifierade liksom Mussolini kriget, men denna retorik "var inte värre än de sabelrassande gamla kungarnas". Framför allt: Hitler hade intet politiskt system, och hans aktioner var en serie improvisationer som betingades av tillfälliga situationer och motståndarnas oenighet och osäkerhet. Den österrikiska kuppen framkallades genom Schuschnigs tanklösa initiativ, inte av Hitler, och var alltså inte ett led i en långsiktig plan, erövringen av Tjeckoslovakien hade samma karaktär av taktiskt utnyttjande av läget, "frågan om Memel tycks ha kommit upp av sig själv", något krig för Polen hade Hitler inte tänkt sig, men väl en fredlig gränsgrening, som av många demokrater ansågs naturlig.

Taylor's slutsatser kommer, en smula vagt och osäkert, fram i skilda sammanhang. Man "har skyllet kriget på Hitlers nihilism i stället för att skylla på europeiska statsmäns fel och misslyckanden", "1939 års krig var långt ifrån att vara en överlagd handling resultatet av diplomatiska misstag som gjordes på båda sidorna". Hitler följde ingen plan, hade inget system — "de system som påstås vara Hitlers är i själva verket Hugh Trevor-Ropers, Elizabeth Wiskemanns och Alan Bullocks" (engelska historiker).

Allt detta kan sägas innefatta en kritik av teser som är uppenbart orimliga och som säkerligen ingen forskare skulle vilja stå för. Den ena skulle vara att Hitler ensam, eller i varje fall nazistledningen ensam, hade någon skuld till att kriget kom. Den andra tesen, som snarast är en omskrivning av den första, kan uttryckas så att de demokratiska statsmännen, vad de än gjort, var oförmögna att hindra kriget. Men, som sagt, ingen vettig människa påstår detta; ingen förnekar möjligheten av att om de demokratiska ledarna handlat perfekt, om de precis förstätt var de skulle ge efter och var de skulle vara fasta, hade kriget kunnat undvikas. Det obehagliga med Taylors resonemang är att han genom att kritisera det orimliga närmar sig en annan tes som är lika ohållbar som de angripna, nämligen att skulden var tämligen jämnt fördelad, att alla hade rätt eller, riktigare, orätt. Genom att säga eller antyda att in-

ras svaghet eller beskedlighet, en ohederlighet och trolöshet utan gräns. Det räcker för att ge oss bilden av en sällsynt ond mänskliga och att förklara hur demokratierna efter många eftergifter och mycken vacklan blev beslutna att på någon punkt — och denna blev Danzig och Polen — säga stopp. Genom att inte klarlägga detta blir Taylors framställning — som det är omöjligt och onödigt att ingå på i varje enskild punkt — grovt missvisande. Ungefär lika missvisande som då andra, under betoning av Hitlers ondska, anklagar England och Frankrike för att ha framkallat kriget genom bristande förståelse för vad det gällde — eller då en del folk i våra dagar ursäktar den ryska aggressionen med att man i Västern inte visar tillräckligt "förtroende" för de ryska makt-havarna. Vi får dock inte driva "förståelsen" därefter att vi hamnar i satsen "Nicht der Mörder, sondern der Ermordete ist schuldig".

gen av katterna var helsvart och ingen helvit framkallar Taylor intrycket att alla var jämnrå, trots det ostridiga att det finns många skiftningar mellan helsvart och helvitt.

Därmed sammanhänger det lösliga talet om att Hitler inte hade något "system". Om man med system menar planer av tidtabellens exakthet, hade Hitler naturligtvis intet system. Men man kan väl tala om ett genomfört politiskt system hos Hitler: total undertryckning och likriktning, en expansionsvilja som från början var stor och blev enorm under framgångarna, förkunnelse av krigets storhet och förakt för andras lidande, en ideologi som såg tyskarna inte som världsfrälsare, men väl som herrefolket i världen, eller i varje fall i Europa, inriktning på att begagna varje tillfälle att göra vinster på and-

Förhållandet mellan Ryssland och västmakterna, särskilt England, under tiden före krigsutbrottet diskuteras ingående av Taylor. Han betonar, liksom många före honom, att man i de engelska regeringskretsarna länge var ovillig att på något sätt liera sig med Ryssland för att hejda Hitler. Med Tjeckoslovakiens definitiva erövring på våren 1939 och den i samband härmed givna garantin för Polen blev läget ett annat. Ryssland blev av värde som en subsidiär allierad (eller åtminstone som ett påtryckningsmedel) för att hindra en aktion mot Polen. Men de förhandlingar som ägde rum under våren och sommaren före krigsutbrottet präglades av tveksamhet och en långsamhet som måste förklaras av tveksamheten. Taylor noterar att ryssarna regelbundet svarade snabbt på de engelska förslagen, medan England systematiskt dröjde att besvara de ryska noterna. Tydligt hoppades Chamberlain och Halifax i det längsta — sannolikt till och med efter det rysk-tyska fördraget i augusti och kanske till och med efter överfallet på Polen — att en uppgörelse med Hitler på grundval av en kompromiss i den polska frågan skulle bli möjlig. Taylor finner det naturligt att Ryssland i detta läge snabbt kastade om och lovade Hitler att förbli neutralt. Det som synes svagt i Taylors framställning på denna punkt är att han knappast berör frågan i vad mån de ryska kraven rörande Finland och Baltikum gjorde det omöjligt för den engelska regeringen att anständigtvis gå med på en mot Hitler riktad överenskommelse.

Under det andra världskriget, 1944, utkom ett svenskt arbete om krigets förhistoria: Sture Bolin, "Det ensidiga våldet". Professor Bolin kallade sin bok "försök till en historisk skildring" och talade om den lockande uppgiften "att om många år... göra ett nytt försök att skildra det andra världskrigets förhistoria". Vid en förnyad genomgång av Bolin blir jag förvånad över att Taylors sju-ton är senare skrivna arbete ger så föga nytt. Den svenske forskaren är på en gång mera försiktig och mera skarpsynt, och genom tillägg av ett par tiotal sidor nya uppgifter skulle hans bok bli lika modern som — och sakligt vida överlägsen — den engelske historikerns.

HERBERT TINGSTEN

M. S. Borne